

КОЛЬОРОВА СИМВОЛІКА ОБРАЗУ ДОРОГИ В ХИМЕРНОМУ ПРОЗОПИСЬМІ ВОЛОДИМИРА ДРОЗДА ТА ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА

Кобилко Наталія Андріївна

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

Харківського національного університету внутрішніх справ

пр. Льва Ландау, 27, Харків, Україна

У статті досліджено кольорову символіку образу дороги в повісті В. Дрозда «Ірії» та романі-баладі В. Шевчука «Дім на горі». Проаналізовано художню семантику дороги в химерному прозописьмі; розмежовано символічне значення шляху, запозичене з усної народної творчості, та авторсько-індивідуальне його потрактування. У творах химерної прози номінації простору мають символічні значення, запозичені з усної народної творчості. Фольклорна символіка характеризується власною специфікою, і її варто розглядати як поняття формотворче, світоглядне й стилістичне, що генетично споріднене з міфологією. Одним із засобів творення образу дороги виступає кольорова семантика, адже колір вважається формою ідейно-естетичного відображення дійсності. Макс Люшер довів, що колір впливає на психоемоційну сферу людини й здатен викликати певні естетичні відчуття. Основою української теоретичної думки щодо символічного потрактування моделі світу, а зокрема кольорової символіки, вираженої в міфології, фольклорі й мові, стали праці О. Потебні «Про міфічне значення деяких обрядів і повір'їв», «Думка і мова», «Про деякі символи в слов'янській народній поезії». Учений виводить назву кольору не через абстрактне поняття, а через аналогію з предметами або ж діями людини, що викликають схожі асоціації. Актуальність дослідження значною мірою зумовлена відсутністю системного аналізу кольорової символіки образу дороги в українській химерній прозі.

В українській химерній прозі колірний компонент відіграє важливе значення та є свідченням поєднання традиційних образів із новаторськими. В. Дрозд і В. Шевчук, інтерпретуючи образ дороги, активно послуговуються кольоровою символікою. У повісті В. Дрозда «Ірії» використано такі кольори: жовтий як символ легкості й тепла; білий – з одного боку, сум'яття й невизначеності, з іншого – радості нового відкриття; синій – спокою та душевної гармонії. У романі-баладі В. Шевчука «Дім на горі» до найбільш уживаних кольорів належать білий, синій і зелений, що символізують молодість і взаємне кохання, зв'язок поколінь, «світ колишніх людей», умиротворення, відкриття істини.

Ключові слова: химерна проза, символ, колір, образ дороги, міф, фольклор.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. У творах химерної прози номінації простору мають символічні значення, запозичені з усної народної творчості. Фольклорна символіка характеризується власною специфікою, і її варто розглядати як поняття формотворче, світоглядне й стилістичне, що генетично споріднене з міфологією. Одним із засобів творення образу дороги виступає кольорова семантика, адже колір вважається формою ідейно-естетичного відображення дійсності. Питанням дослідження кольорів займалися філософи, психологи, фольклористи, мовознавці, розглядаючи їх у різних аспектах. Так, Й. В. Гете стверджував, що «окремі кольори викликають особливі душевні настрої» [3]. До позитивних кольорів учений відносив жовтий, червоно-жовтий (оранжевий) і жовто-червоний (сурик, кіновар). Саме вони створюють бадьорий, живий і діяльний настрій. Психолог Макс Люшер довів, що колір впливає на психоемоційну сферу

людини й здатен викликати певні естетичні відчуття. Б. Базима дослідив символіку кольорів. На його думку, кожна людина асоціює їх зі «стихіями, сторонами світу, чеснотами й пороками...» [1, 23]. Основою української теоретичної думки щодо символічного потрактування моделі світу, а зокрема кольорової символіки, вираженої в міфології, фольклорі й мові, стали праці О. Потебні «Про міфічне значення деяких обрядів і повір'їв», «Думка і мова», «Про деякі символи в слов'янській народній поезії». Учений виводить назву кольору не через абстрактне поняття, а через аналогію з предметами або ж діями людини, що викликають схожі асоціації. Актуальність дослідження значною мірою зумовлена відсутністю системного аналізу кольорової символіки образу дороги в українській химерній прозі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Образ дороги в українській химерній прозі досліджено в різних аспектах. Так, реальний та ірреальний хронотопи як категоріальна жанрова ознака роману другої половини ХХ століття стали об'єктом вивчення О. Журавської. Досліджуючи жанрово-стильову поліфонію прози 50-70-х рр.

XX ст., Д. Куриленко звертається до найбільш уживаних образів-символів, одним із яких є дорога. Своєрідність функціонування міфологеми «дорога» в українському літературному дискурсі (на матеріалі творів химерної прози) та її художнє значення розкрила Н. Кобилко [6].

Мета і завдання статті. Метою статті є дослідження кольорової символіки образу дороги в повісті В. Дрозда «Ірій» та романі-баладі В. Шевчука «Дім на горі». Досягнення поставленої мети передбачає висвітлення таких питань: проаналізувати художню семантику дороги в химерному прозописьмі; розмежувати символічне значення шляху, запозичене з усної народної творчості, та авторсько-індивідуальне його трактування.

Виклад основного матеріалу дослідження. В українській химерній прозі колірний компонент відіграє важливе значення та є свідченням поєднання традиційних образів із новаторськими. У повісті В. Дрозда «Ірій» ми знаходимо такі аналогії: «дорога білою стрілоюгнулася від небокраю до небокраю», «подрібноували по місячній стежці, рахуючи зорі, що мерехтіли над нашими головами», «синіло марево далеких доріг» [4]. Важлива роль в українській народній традиції відводилася небесним світилам, особливо місяцю, що наділявся надзвичайними рисами. «Вірючи в чудодійну силу молодика, люди кланялись йому, молились, просили достатку, здоров'я, любові, гарного врожаю, вгадували свою долю, змовляли різні хвороби» [7, 106]. Беручи до уваги магічні властивості місяця, В. Дрозд змальовує прогулянку закоханого Михайла Решета нічним небом і надає їй особливого сакрального значення. М. Люшер у праці «Психологія кольору» трактує жовтий (золотистий) колір як символ легкості й тепла. На думку вченого, жовтий колір є похідним, а до основних належить білий. Вибір певної кольорової гами залежить від емоційного стану людини. «Порівняно з усіма сірими тонами білий колір характеризується завершеністю як кінцевого пункту яскравості, а чорний – як кінцевого пункту темряви» [5]. Якщо сіра тональність указує на балансування людини між різними сферами, то чорний або білий колір – на кризовий стан. У повісті «Ірій» перед Михайлом відкривається саме біла смуга дороги, а отже, герой перебуває в сум'ятті, невизначеності. З одного боку, він покидає рідний Пакуль, а з іншого – відкриває довгоочікуваний Ірій. Якщо на початку твору ми можемо говорити про радість Михайла, яку викликала дорога, то в кінці спостерігаємо духовну й емоційну кризу хлопця, символом якої виступає білий шлях. На думку О. Потебні, в усній народній творчості білий колір стає символом краси, кохання, вірності. Він також уособлює чистоту, радість. «Білий світ» символізує усе видиме, осяяне небесним світлом [8]. Поступово цей колір набуває важливого емоційного навантаження. Таким чином, біла дорога – це символ краси омріяного Ірію і символ радості повернення в Пакуль.

Іншим, не менш цікавим кольором, є синій як уособлення спокою, душевної гармонії. Можливо, тому В. Дрозд змальовує шлях до акторської кар'єри та досягнення вершин у мріях дев'ятикласника синім кольором.

Образ дороги в химерних творах В. Шевчука також має багато символічних підтекстів. Роман-балада «Дім на горі» наповнений символами та філософічністю. На багатому фольклорному матеріалі письменник подає історії, у яких порушує одвічні проблеми: добра і зла, кохання й ненависті, життя і смерті, високого й низького, піднесеного й буденного, нащадків і предків, часу й вічності.

У химерному прозописьмі спостерігаємо й авторсько-індивідуальне трактування образу дороги. Так, у романі В. Шевчука «Дім на горі» головні герої у своїх снах часто бачать як видива-спогоди з минулого, так і видива-пророцтва з майбутнього. Іноді з цих марень складається цілий відрізок життя: «Вона незмінно бачить при тому перед собою нешироку синю дорогу і мимохить ступає на неї, щоб трохи там проходитися. [...] Вона бачила на тій дорозі перш за все високу постать спершу чорнявого, а тоді зовсім сивого чоловіка: мимоволі йшла за ним, достосовуючись до його ходи, і знову вони ставали плече-в-плече. Ішли так, тримаючись за руки, і мали на серцях непорочний мир, що його може зродити тільки справжня любов...» [9, 217]. Для старої вчитель Марії Яківни пара, що завжди приходила до неї у снах, є своєрідною проекцією себе та свого чоловіка Івана. А синя дорога, по якій вони крокували, символізує їхню молодість і взаємне кохання, яке змогли пронести через усе життя.

Як знаємо, із майбутньою дружиною Іван Шевчук уперше пройшовся вузькою лісовою дорогою, «... він обійняв її за плечі, і вони пішли, як по воді, по тій дорозі, наслуховуючи спокійний пташиний спів і одновимірне биття власних сердець» [9, 160]. Перед ними пролягав шлях, увесь застелений зеленою травою. Трактуючи значення *зеленого* кольору, ми можемо зауважити, що він найпоширеніший у природі й належить до священних, як власне й дерева, що оточували Івана та Марію. Зелений колір є символом сили, здоров'я, краси. Сама природа, як бачимо, передає почуття героїв, їх душевний стан. Любов до Марії Іван Шевчук пронесе через усе своє життя. Гармонія, взаєморозуміння, повага стануть складовими їхнього сімейного щастя. На схилі літ Іван відчує, що знайшов те, що шукав, а п'ять зшитків оповідань залишать слід про його життя для майбутніх поколінь.

В. Шевчук часто наділяє образ дороги гротескними, страхітливими характеристиками: «Вона йшла по якійсь синій дорозі, біля неї поруч ступав, накульгуючи, батько, і йшли вони до крихітного будиночка, на порозі якого сиділа стара як світ бабуся. ... Їй стало страшно на тій дорозі, хоч вона добре знала, що то за шлях – світ колишніх людей

та відлетіле життя. Ішла з наповненим жалем серцем, кришилися, наче піщані яблука, під ногами зорі, і їй раптом здалося, що душа її ширшає і стає необмежена, що вона проростає в увесь світ, над усі ті постаті, котрі блукають довкола» [9, 276–277]. Побачене викликає в Оксани почуття жаху, відчаю, страху перед невідомістю, безвихідь. У неї виникло бажання – якнайшвидше прокинутися й стерти з пам'яті химерне видовище. Синій шлях слугував переправою для предків із потойбіччя в її сновидіння. Але вони не бажають Оксані лиха, швидше застерегти від помилок, які можуть зруйнувати життя, попередити про небезпеку, а також захистити. Цікаво, що Оксані наснилися померлі родичі саме тоді, коли до неї почав прилітати загадковий гість. Отже, ми знаємо, про яку пересторогу йдеться. Тут дорога виступає містичним символом єднання поколінь, нерозривності родинних зв'язків, містком між минулим і сучасним.

Подібне ми можемо простежити й у повісті В. Дрозда «Ірій». Проте В. Дрозд зображує зв'язок роду через повернення до рідного Пакуля умовно, а В. Шевчук безпосередньо – через представників різних поколінь. Характерно, що образ дороги в романі-баладі «Дім на горі» найчастіше виступає з епітетом «синя». По синьому шляху йдуть Марія Яківна, Оксана, Микола Вашук, Хлопець.

Кольорова гама твору досить насичена й різноманітна. Символіка кольорів робить роман В. Шевчука «Дім на горі» самобутнім і оригінальним. Письменник міг із високим ступенем імовірності знати, що синій колір має великий діапазон значень, що часто зовсім різні. Можливо, це залежить від того, що в культурах різних народів цей колір набуває з часом різних варіацій, іноді протилежних і взаємовиключних. «Синій колір є своєрідним універсалом, який поєднує три стихії: воду, землю й повітря. В ньому гармонійно співіснують фарби океану, прохолода землі і безмежна синь небес. Можливо, саме тому «первинні асоціації з синім кольором протягом більшої частини історії людства пов'язані з умиротворенням та спокоєм, гармонією з собою та світом, які призводять до істини» [5]. Герої роману В. Шевчука «Дім на горі» рухаються по «синій дорозі» до пізнання істини свого існування, розуміння приналежності до цього світу та своєї ролі в ньому. Дорога ототожнюється із містком між старим життям і новим. Це своєрідна точка відліку, із якої розпочинається заглиблення героїв у внутрішнє «я», переосмислення буття, конструювання власного майбутнього.

Письменник удається до узагальнення, називаючи одного з головних героїв просто Хлопцем, і таким чином проектує цей образ на кожного читача. Він упевнений, що саме в мандрах людина зможе відкрити своє істинне призначення: «Хлопець не жалкував за тими непрочитаними книжками – знав, що рецепта на свій

пошук там не відчитає. Відгадає його лише на цій ясно-синій дорозі, що стелиться перед ним, залита тремким ранішнім світлом, – покликана його могутнім голосом, і він, малий та нікчемний перед її величчю, відчув, що обливає його потом» [9, 237].

Синій колір має також і виражено негативне значення. У міфології народів Євразії простежується чимало образів «синіх» божеств, зокрема в індуїзмі та тибетському буддизмі. Ці божества належать до пантеону зла. У міфології алтайських народів широко відомий синій бик, який є уособленням пекла й апокаліпсису. У заоканських народних культурах синій колір є кольором смерті. Для племен Центральної Америки характерним було інкрустувати черепи бірюзою, отже, знову відтінок синього пов'язаний із духами померлих. Здавна в індіанців синява асоціювалася з північчю, тому й побутовав вислів «північ-синій-біда». Для української міфології також було характерним наділення синього кольору містичними ознаками. Щодо цього В. Войтович зазначає, що в етнокультурі наших предків синій колір «пов'язаний із «тим світом», із місцем перебування нечистої сили і виступає як атрибут «чужого» простору. Поряд із чорним кольором синій ототожнюється як колір смерті, трауру» [2, 456]. У романі В. Шевчука «Дім на горі» образ дороги із символікою синього кольору набуває значення смертної дороги, переправи в потойбічне життя. По синій дорозі назустріч бабусі простували її давно померлі родичі: «Вона приплющалася, відкинувшись на спинку фотеля, і її захитали теплі, утішні хвилі. Синю дорогу побачила вона і високого, чорноволосого, вусатого чоловіка на ній. Чоловік той озирався до неї, немов зважувався: пізнавав її чи ні... Побачила на тій дорозі ще двох: дочку свою і її чоловіка. Дочка була в такому віці, як тепер Галя, і майже нагадувала Галю. Чоловік її теж був високий і темноволосий, але за дружину свою старший. Простягли там, на синій дорозі, руки одне до одного і з'єдналися» [9, 193]. Таким чином, синя дорога символізує перехід людини зі світу живих у світ мертвих. Письменник не просто інтерпретує образ дороги, він зберігає її первісне значення, а також повір'я, пов'язані з нею. Здавна вважалося, що людина спроможна відчутти кінець своєї життєвої мандрівки. А ще побутовало вірування, що коли покійник уві сні кличе, і людина не йде за ним, то це означало, що ще не прийшов її час помирати. Синя дорога, яка насилася бабі – березині домашнього міфу, дала чітко зрозуміти, що дні невпинно збігають, і їй лишилося не так уже й багато жити. Покійні родичі на неї вже давно чекають, але в «цьому світі» лишилася справа, яку вона повинна виконати до кінця. Отже, ми можемо зазначити, що синій шлях є символом переходу душі в «чужий» світ, у той же час це тонка нитка, яка тримає людину на землі, доки вона не виконає свою місію.

Психологи стверджують, що синій колір має властивість впливати на людину, як блакить неба з його світлою прозорістю та синява води з її глибинними просторами. Переживання прозорості й глибини насамперед пов'язане з переживанням трансцендентального, божественного начала. Синій колір знаходиться на межі неба й води, а отже, небесного й земного, доброго та злого, між Богом і світом. Це зв'язуючий елемент двох світів – «свого» й «чужого», «цього» й «потойбічного». М. Люшер у «Психології кольору» виділяє ще й такий аспект, як «первинне материнське начало, безкорислива любов і самовіддача». Отже, можна зазначити, що синій колір асоціюється з найбільшою святістю на землі – материнством. Це символ початку нового життя. Синя дорога у візіях Галі виступає початком нового, незвіданого. Саме в цю хвилину до неї приходять розуміння, що вона вже не сама, на ній лежить відповідальність за нове крихітне життя: «Синя дорога текла й текла в просторінь. Ішли по ній невиразні, наче в туман закутані, тіні; довкола, як зорі, плавали людські лиця, а попереду ясніло, випромінюючи гостре світло, велике прозоре тіло. До нього й простували всі ті тіні, що їх побачила Галя, летів туди й великий сірий птах у сірому костюмі, лакованих туфлях і в солом'яному капелюсі. Галя мовчки благословила їх і мала на те право, адже матір'ю вона ставала, творителькою життя і його охоронницею» [9, 138].

М. Люшер у своєму дослідженні кольорової символіки робить висновок про те, що синій колір найдужче виражає основні біологічні потреби: фізіологічні – спокою, психологічні – задоволення. Людина, яка є гармонійною частиною світу, знаходиться в стані рівноваги, відчуває себе на своєму місці, у тісному зв'язку

з навколишнім світом і в безпеці. Саме синій колір символізує єднання зі Всесвітом. Для прикладу ми можемо простежити життя Хлопця. Уві сні він побачив синю дорогу, яка, власне, і стала початком його мандрів. Шлях для нього стає символом пошуку себе, пізнання справжньої суті життя. Отже, дорога в першій частині роману В. Шевчука виступає символом пошуку внутрішньої суті людини, її власного «я», істинної цінності життя.

Цікавою є кольорова семантика образу дороги в другій частині роману. Так, у новелі «Дорога» перед домовиком стелилася біла дорога як символ незвіданості світу та його відкриття, а також чистоти, миру та світла. Тому поява на білій дорозі відьми, яка жорстоко обманула домовика, непередбачувана. Можливо, таким чином В. Шевчук робить натяк на непередбачуване лихо, що може трапитися. За допомогою образів міфічних персонажів автор відобразив єднання двох світів – земного й потойбічного.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В. Дрозд і В. Шевчук, інтерпретуючи образ дороги, активно послуговуються кольоровою символікою. У повісті В. Дрозда «Ірій» використано такі кольори: жовтий як символ легкості й тепла; білий – з одного боку, сум'яття й невизначеності, з іншого – радості нового відкриття; синій – спокою та душевної гармонії. У романі-баладі В. Шевчука «Дім на горі» до найбільш уживаних кольорів належать білий, синій і зелений, що символізують молодість і взаємне кохання, зв'язок поколінь, «світ колишніх людей», умиротворення, відкриття істини. Перспективним є дослідження кольорової символіки дороги в інших представників української химерної прози, а саме В. Земляка, Є. Гуцала, В. Міняйла.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базыма Б. Цветовая символика и психодиагностика. *Вестник Харьковского национального университета. Серия «Психология»*. 2002. № 576. С. 21–25.
2. Войтович В. Українська міфологія. К. : Либідь, 2005. 664 с.
3. Гете Й.В. К учению о цвете. Хроматика. Очерк учения о цвете. URL: <https://psyfactor.org/lib/gete.htm>.
4. Дрозд В. Вибрані твори: У 2 т. Т. 2 : Повісті, романи. К. : Рад. письменник, 1989. 552 с.
5. Клар Г. Тест Люшера. Психология цвета. М. : Питер, 1998. 94 с.
6. Кобилко Н. А. Міфологема «дорога» в українському літературному дискурсі (на матеріалі творів химерної прози) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 Бердянськ, 2017. 23 с.
7. Потапенко О. І. та ін. Словник символів. К. : Народознавство, 1997. URL: <http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm>.
8. Потебня А. О некоторых символах в славянской народной поэзии. Х. : Пресс, 1860. 292 с.
9. Шевчук В. Дім на горі. К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2013. 600 с.

REFERENCES

1. Bazyma, B. (2002). Tsvetovaia symbolika i psikhodiagnostika [Color symbolism and psychodiagnostics]. *Vestnik Kharkovskoho natsyonalnoho universiteta. Seriiia «Psikhologhiiia»*, 576, 21-25 [in Russian].
2. Voitovych, V. (2005). *Ukrainska mifologhiia* [Ukrainian mythology]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
3. Hete, Y. V. K uchenyiu o tsvete. *Khromatyka. Ocherk uchenyia o tsvete* [To the doctrine of color. Chromatics An outline of the doctrine of color]. Retrieved from <https://psyfactor.org/lib/gete.htm>.
4. Drozd, V. (1989). *Vybrani tvory: U 2 t. T. 2: Povisti, romany* [Selected Works: In 2 t. T. 2: Stories, novels]. Kyiv: Rad. pismennyk [in Ukrainian].
5. Klar, H. (1998). *Test Liushera. Psykhologhiia tsveta* [Luscher test. Psychology of color]. Moscow: Piter [in Russian].

6. Kobylko, N. A. (2017). Mifolohema «doroha» v ukrainskomu literaturnomu dyskursi (na materialy tvoriv khymernoi prozy): avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.01.01 [Mythologemah "road" in the Ukrainian literary discourse (based on the material of chimerical prose works): author's abstract. dissertation]. Berdiansk [in Ukrainian].

7. Potapenko, O. I. et al. (1997). Slovnnyk symvoliv [Dictionary of characters]. Retrieved from <http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm>.

8. Potebnia, A. (1860). O nekotorykh simvolakh v slavianskoi narodnoi poeziyi [About some symbols in Slavic folk poetry]. Kharkiv: Press [in Russian].

9. Shevchuk, V. (2013). Dim na hori [House on the hill]. Kyiv: A-BA-BA-HA-LA-MA-HA [in Ukrainian].

COLOR SYMBOLISM OF THE ROAD IN THE CHEMICAL PROSE OF VOLODYMYR DROZD AND THE VALERIA SHEVCHUK

Kobylko Nataliia Andriivna

Candidate of Philological Sciences (PhD. Philosophy),

Senior Lecturer Department at the Social Sciences and Humanities

Kharkiv National University of Internal Affairs

L. Landau avenue, 27, Kharkiv, Ukraine

The article investigates the color symbolism of the way of the road in the story V. Drozd "Irii" and the roman-ballad of V. Shevchuk "House on the hill". The author analyzes the artistic semantics of the road in a chimerical proclamation; the symbolic significance of the path, borrowed from the oral folk art, and the author's individual interpretation of it are delimited. In the works of chimerical prose, space nominations have symbolic meanings borrowed from oral folk art. Folklore symbols are characterized by their own specifics, and it should be considered as a concept form-forming, philosophical and stylistic, which is genetically related to mythology. One of the means of creating an image of the road is color semantics, because color is considered a form of ideological and aesthetic reflection of reality. Max Luscher proved that color influences on the psycho-emotional sphere of a person and can cause certain aesthetic sensations. The works of O. Potebni "On the Mythical Importance of Certain Rites and Beliefs", "Thought and Language", "About Certain Symbols on Some Symbols in Slavic folk poetry", became the basis of Ukrainian theoretical thought concerning the symbolic interpretation of the model of the world, and in particular the color symbolism expressed in mythology, folklore and language. The scientist derives the name of color not through an abstract concept, but through an analogy with objects or actions of a person causing similar associations. The relevance of the study is largely due to the lack of a systematic analysis of the color symbolism of the road image in Ukrainian chimerical prose.

In the Ukrainian chimerical prose, the color component plays an important role and is evidence of a combination of traditional images with innovative. V. Drozd and V. Shevchuk, interpreting the image of the road, are actively using colored symbols. In the story V. Drozd "Irii" the following colors are used: yellow as a symbol of lightness and warmth; white – on the one hand, confusion and uncertainty, on the other – the joy of a new discovery; blue – peace and harmony. In the novel V. Shevchuk "House on the hill" to the most used colors include white, blue and green, symbolizing youth and mutual love, the relationship of generations, "the world of the former people", appeasement, the discovery of truth.

Key words: *chimerical prose, symbol, color, road image, myth, folklore.*